

antropologie, evolucionistická (z latiny: *evolūtiō*, „odvíjení se, vývoj, ale i čtení, protože knihy v podobě svitků se rozvíjely“), směř v *sociokulturní antropologii, jehož základním paradigmatem je *evolucionismus – preferující při studiu *kultury vývojovou perspektivu a diachronní analýzu. Evolucionistická antropologie se rozvíjela a dominovala ve druhé polovině 19. století, poté byla podrobena kritice; k oživení evolucionistického přístupu k studiu kultury došlo v 60. letech 20. století v rámci *neoevolucionistické antropologie.

K předním představitelům evolucionistické antropologie se řadí Johann Jacob *Bachofen, James George *Frazer, John *Lubbock, Henry James Sumner *Maine, John Ferguson *McLennan, Lewis Henry *Morgan, Edward Burnett *Tylor a další badatelé, kteří aplikovali myšlenku biologické *evoluce na všechny oblasti lidské činnosti a její produkty. Uplatňovali principy darwinovské vývojové koncepce, podle níž vše směřuje od jednoduchého k složitějšímu, od stejnorodého k různorodému a vývojově vyššímu. Ve svých výzkumech se opírali o předpoklad psychické jednoty lidstva, o představu, že *člověk má za všech okolností stejné mentální vlastnosti. Vznik a vývoj kultury chápali jako jednosměrný progresivní proces, který má obdobný charakter jako evoluce přírodních organismů. Domnívali se, že všechny lidské *společnosti procházejí *univerzálními stadii vývoje: *divoštvím, *barbarstvím, *civilizací, a proto má kulturní vývoj ve všech geografických oblastech obdobný průběh (tzv. teorie vývojového paralelismu). Konstruovali pseudohistorická vývojová schémata, do nichž dosazovali množství faktografického materiálu, *konkrétní empirická data vytržená z původního kulturního *kontextu.

Jedním z nejvýznamnějších témat evolucionistických výzkumů se stalo studium vývojových stupňů *rodiny. Klasickou koncepcí, předpokládající prvotnost *matriarchátu před *patriarchátem, předložil v knize *Das Mutterrecht* (Mateřské právo, 1861) švýcarský právník, historik a religionista Johann Jacob Bachofen. Jinou *variantu vývoje rodiny vypracoval skotský právník a etnolog John Ferguson McLennan, který v práci *Primitive Marriage* (Primitivní manželství, 1865) vyslovil *hypotézu o historické prioritě *matrilinearity před *patrilinarity a zavedl do *antropologie pojmy *exogamie a *endogamie. Nejslavnější evolucionistický model vývoje rodiny a teorie *příbuzenských systémů je spjat s dílem amerického antropologa Lewise Henryho Morgana. V roce 1870 vydal rozsáhlé a velmi vlivné dílo *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family* (Systémy pokrevnosti a sešvagření lidské rodiny, 1870), v němž zavádí distinkci mezi typem přímého *pokrevního příbuzenství (klasifikační soustava příbuzenství) a typem příbuzenství, které vzniká „sešvagřením“ (deskriptivní soustava příbuzenství). Morganova nejvýznamnější práce *Ancient Society; or Researches in the Lines of Human Progress, from*

Savagery through Barbarism to Civilization (1877, česky: *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilizaci*. Praha: Československá akademie věd, 1954) shrnuje evoluční teorii se zvláštním zřetelem k otázkám rodové a *společenské struktury.

Dalším typickým předmětem výzkumů evolucionistické antropologie byl vývoj *náboženství. Model vývojových stupňů náboženského myšlení rozpracoval v díle *The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man* (Původ civilizace a primitivní podmínky člověka, 1870) britský bankéř, archeolog, etnolog, antropolog a přírodovědec John Lubbock. Vyšel z hypotézy prvotního „*ateismu“ vystřídáného později *fetišismem, *totemismem, *šamanismem a *pohanstvím. Problematice náboženství, *magie, totemismu a *tabu se věnoval také britský antropolog, etnolog, religionista a klasický filolog James George Frazer, který proslul svojí monumentální prací *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* (Zlatá ratolest: Výzkum magie a náboženství, první vydání 1890, poté revidované a rozšířené verze až do podoby monumentálního dvanáctisvazkového díla; česky: *Zlatá ratolest*. Praha: Odeon, 1977). V duchu evolucionistických představ Frazer chápe lidstvo jako jediný celek, jehož vývoj probíhá ve znamení neustálého kulturního *pokroku. Magie je podle něj vývojová fáze předcházející náboženství a vědě.

Výzkumy náboženských systémů, zejména *animismu, proslul snad nejvýznamnější představitel britské evolucionistické antropologie Edward Burnett Tylor. Pro konstituování moderní antropologie má zásadní význam jeho práce *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* (Primitivní kultura: Výzkumy vývoje mytologie, filozofie, náboženství, umění a zvyků, 1871), v níž na nesmírně rozsáhlém a pečlivě vybraném materiálu pojednává o otázkách náboženství, poznání, magie a mýtu v primitivních společnostech. V této knize Tylor podal první formální vymezení antropologického pojetí kultury („kultura nebo civilizace [...] je komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, *zvyky a všechny ostatní schopnosti a *obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti“). V Anglii a ve Francii toto vymezení pojmu kultura narazilo zpočátku na určitý odpor, ve Spojených státech amerických se však stalo základem nové vědní disciplíny – *kulturní antropologie. Od roku 1896 Tylor prosazoval svoji koncepci antropologie jako *integrálního studia člověka a kultury na základě výzkumů *archeologie, *historie a *jazykovědy na akademické půdě, a to na Oxfordské univerzitě, kde vybudoval základy první *katedry antropologie na světě. Na konci 19. století začala být evolucionistická antropologie kritizována pro spekulativnost, schematismus, nedůsledný *historismus, nesystematický sběr antropologických dat v terénu,

jednostrannost a vykonstruovanost evolučních modelů, podceňování difuzních a migračních procesů atd. a začala být vytlačována *difuzionistickou antropologií.

antropologie, difuzionistická (z latiny: *dif-fundere, diffusiō*, „šířit, rozptylovat; rozlévat, vylévat“), směr v *sociokulturní antropologii, jehož základním paradigmatem je *difuzionismus. Na přelomu 19. a 20. století vystřídala *evolucionismus (a *evolucionistickou antropologii) a v prvních desetiletích 20. století výrazně ovlivnila vědy o *člověku a *kultuře. Kladla důraz na *prostor, *konkrétní údaje, *migraci etnik a *difuzi *kulturních prvků proti *času, *abstraktním *konstrukcím, proti *invenci a *univerzální evoluci celého lidstva. Ústředními pojmy difuzionistické antropologie se staly *kategorie difuze a migrace. Difuzi definuje jako proces *předávání kulturních prvků z jedné *společnosti do druhé prostřednictvím *kontakty různých *kultur a migraci jako vlastní pohyb obyvatelstva z jedné oblasti do druhé.

Za zakladatele teorie migrace a difuze v *antropologii a *etnografii jsou považováni německý biolog, geograf, etnolog a jeden z průkopníků *antropogeografie Friedrich *Ratzel (viz jeho monumentální dílo *Anthropogeographie. I: Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte*, 1882. *II: Die geographische Verbreitung des Menschen*, 1891. [Antropogeografie. I: Základy aplikace zeměpisu na dějiny. II: Geografické rozšíření člověka]) a jeho žák Leo *Frobenius. Jako jedni z prvních prosazovali výzkum *kulturních kontaktů etnik v minulosti, migrace, přesídlení, hustoty obyvatelstva a podobných faktorů, napomáhajících objasnění mechanismu kulturního vývoje. V době největšího rozkvětu difuzionistické antropologie se zformovaly tři základní difuzionistické školy:

1. Americká škola *historismu Franze *Boase (Alfred Louis *Kroeber, Robert Harry *Lowie, Clark David *Wissler aj.), která působila v prvních dvou desetiletích 20. století. Zakladatel této školy Franz Boas stanovil přísné empirické metody induktivního výzkumu proměn jedinečných a specifických kulturních prvků v čase a prostoru a kladl důraz na zaznamenání jejich časové a prostorové posloupnosti. Každý sociokulturní jev byl chápán jako výsledek historických *událostí, v nichž hrají rozhodující roli procesy difuze a modifikace kulturních prvků z rozdílných zdrojů.

2. V *Evropě rozvíjeli koncepci difuzionismu především představitelé *německo-rakouské školy kulturních okruhů (*Kulturkreise*) Bernhard *Ankermann, Robert Fritz *Graebner, Wilhelm Koppers, Wilhelm *Schmidt, kteří bezprostředně navázali na dílo Friedricha Ratzela a Lea Frobenia. Zakladatel této školy Robert Fritz Graebner vypracoval polycentrickou koncepci dějin kultury, podle níž původní lidské pospolitosti byly izolované a vytvořily řadu specifických „kulturních okruhů“. K dalšímu kulturnímu vývoji došlo až s rozvojem

kulturních kontaktů prostřednictvím difuze kulturních prvků a migrace obyvatelstva. V *době stěhování národů se kulturní prvky a jejich *komplexy rozšířily (podle difuzionistů pravděpodobně z Asie) po celém *světě a ukládaly se v *kulturních vrstvách. Odkrývání těchto vrstev je součástí *rekonstrukce dějin kultury. V *archeologii se uplatnily některé z předpokladů teorie kulturních okruhů především v *Kossinnově sídlištní archeologii a v Rostovceově teorii *kombinacionismu a poté v přístupu nemnoha badatelů – nejvýrazněji v koncepcích německého archeologa Oswalda Menghina (1931) a italské archeoložky Pii Laviosy-Zambottiové (1943, 1947). Menghin konstruoval v *paleolitu až *neolitu kulturní okruhy podle hledisek technologických (německy: *Klingenkulturen* [čepelové kultury], *Faustkeilkulturen* [kultury pěstního klínu], *Knochenkulturen* [kostěné kultury] atd.) a hospodářských (německy: *Schweinezüchterkulturen* [kultury chovu prasat], *Hornviehkulturen* [kultury chovu skotu], *Bauernkulturen* [zemědělské kultury], *Stadtkulturen* [městské kultury]). Hledal pak jejich šíření a ovlivňování, přičemž aktivní entity tohoto procesu označoval jako *Herrenkulturen* [kultury mužů] a *Kriegerkulturen* [kultury bojovníků, válečníků]. Vliv německo-rakouské školy kulturních okruhů se však neomezoval jen na střední Evropu, projevil se rovněž v Belgii, Francii, Švýcarsku, a dokonce i v Argentině.

3. Poněkud jinou *variantu difuzionismu vypracovali představitelé britské monodifuzionistické *heliotické teorie kultury (William James *Perry, William Henry Robert *Rivers, Grafton Elliot *Smith), kteří předložili monocentrickou koncepci dějin kultury. Výchozím bodem heliotické teorie kultury je předpoklad, že ne-li všechny, určitě většina složek starých *civilizací má svůj původ ve starověkém Egyptě. Grafton Elliot Smith (*The Diffusion of Culture* [Difuze kultury, 1933] aj.) a jeho kolegové hledali důkazy pro své *hypotézy ve všech oblastech lidské kultury u nejrůznějších národů světa, na rozdíl od německých a amerických difuzionistů však nevypracovali přísná metodologická kritéria, na jejichž základě by bylo možné určit skutečný původ podobných kulturních prvků a časoprostorové vztahy mezi nimi. Vznikly další monodifuzionistické koncepce lišící od sebe umístěním zdroje vyzařování: monodifuzionismus panorientální (Vere Gordon *Childe, Vladimir Milojčić, Sophus *Müller, Fritz Schachermeyr aj.), monodifuzionismus babylonský (Friedrich Delitzsch), monodifuzionismus sumerský (Fitzroy Richard Somerset Raglan).

Na rozpadu difuzionismu se podílela řada příčin: *objevy starých vyspělých civilizací v Číně a zejména v předkolumbovské Americe, které byly nepochybně izolovány od stanovených difuzních center; revize „krátké chronologie“ evropského *pravěku, vyvolaná *radiokarbonovým datováním, podemlela jednoznačnost panorientálního vlivu. To vše

rozbilo obraz několika světových kulturních center a samotnou ideu o jedinečnosti a výlučnosti invencí a naopak vedlo k *názoru o možnosti *konvergence.

Ale ani tato tendenční pojetí nemizí úplně. K jejich oživení došlo v nedávné době. Zatímco pokus o vzkříšení difuzionismu a *migracionismu německého archeologa Gustafa Kossinny spjatého s hypotézou o výlučnosti *nordické rasy byl ojedinelý, izolovaný a dosti neumělý, získal hyperdifuzionismus poněkud širší základnu: C. E. Joel a G. Kraus založili časopis *The New Diffusionist: A Study of Inter-Relationships in Cultural Anthropology* (Nový difuzionista: Studie vztahů v kulturní antropologii), na jehož stránkách usilovali o renesanci koncepce z časů G. E. Smitha a W. J. Perryho. Nakonec však ani tento pokus nenašel větší odezvu a podporu, protože byl veden v zásadě stejnými prostředky a na podobné úrovni jako v dobách vzniku a rozkvětu.

Zároveň se však v dalším údobí archeologie a antropologie ukázalo, že koncepce migracionismu a difuzionismu, pokud nejsou užívány k *vysvětlení všech *kulturních změn, avšak pouze některých jevů, zůstávají stále nosnými. Potvrzuje se to zvláště v poslední době, kdy byly rozpracovány a aplikovány na základě nových metod a technických prostředků. K sledování *zákonitostí šíření nějakého jevu v prostoru z určitého centra bylo vypracováno více *metod a *technik. Zjistilo se, že přes všechny rozdíly sledovaných jevů (rozšiřování ondatry ve 20. století v Evropě, šíření infekčních *nemocí, genové skladby v populacích, migrace historických etnik atd.) probíhá jejich difuze v zásadě obdobně. Například šíření neolitického *zemědělství v Evropě je jevem tak širokým, že může být sledováno nejen archeologií, ale i paleoekologií, genetikou a dalšími vědami. Jednotlivé dílčí výsledky lze pak navzájem propojovat a konfrontovat. Například italští badatelé Albert J. Ammerman a Luigi Luca Cavalli-Sforza (1973) jev zemědělství pracovně ztotožnili s nálezy domestikovaných obilnin a za středisko difuze považují *Přední východ. Vyšli z předpokladu, že šíření zemědělství je v přímé závislosti s migrací zemědělců, a to v závislosti na velikosti této populace. Dalším východiskem je archeologická *evidence nejstarších zemědělských pozůstatků. Na těchto základech vytvořili matematický model difuze a určili standardní odchylku „migrace“, která představuje postup o osmnáct až pětadvacet kilometrů za jedinou lidskou generaci. Celý proces difuze simulovali pomocí *počítače. Vyslovili hypotézu, že tato difuze by mohla být sledována geneticky, případně antropologicky (uvádí se obdobný případ geografického rozšíření procentuálního rozložení Rh genů u obyvatelstva Afriky, které je v souladu s etnickými rozlišitelnými skupinami obyvatelstva). Ruský badatel Pavel Markovič Doluchanov poukázal na těžkosti spojené s *identifikací vlastností výchozí a migrantní kultury, které se mohou mnohdy podstatně odlišovat. Tento jev lze podle jeho názoru dosti

uspokojivě vysvětlit modely vypracovanými v populační genetice, především americkým biologem Theodosiem *Dobzhanským. To je několik příkladů z celé řady, jimiž lze doložit posun v metodách, které ožívují staré koncepce a činí z nich účinné nástroje moderní archeologie a antropologie.

antropologie, funkcionalistická (z latiny: *fungor*, „být činný, vykonávat; provádět, zastávat, spravovat“), směr v *sociokulturní antropologii, jehož základním paradigmatem je *funkcionalismus. Usiluje o prosazení systémových modelů *společnosti a *kultury. (Stejně snahy charakterizují i americký *konfiguracionismus ve 20. a 30. letech 20. století.) V situaci proměny stylu antropologického myšlení, nového pojetí terénních výzkumů i antropologické teorie ve 20. letech 20. století vznikají základy funkcionalistické antropologie ve Velké Británii. Tvůrci britského funkcionalismu jsou Bronisław *Malinowski a Alfred Reginald *Radcliffe-Brown, autoři významných publikací: Bronisław Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific* (Argonauti západního Pacifiku, 1922), Alfred Reginald Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders: Study in Social Anthropology* (Andamanští ostrované: Sociálně antropologická studie, 1922). Zapůsobilo na ně především pojetí společnosti jako seberegulujícího, integrovaného systému jevů nezávislých na psychice jednotlivců, jak je koncipoval francouzský sociolog Émile *Durkheim. Dalším shodným východiskem obou autorů byly tři postuláty tzv. radikálního funkcionalismu: 1. postulát funkcionální jednoty společnosti, předpokládající, že každý prvek sociálního systému, především každá *instituce jako základní stavební jednotka společnosti, slouží k zachování celku; 2. postulát univerzality funkcionalismu, podle něž každý prvek plní nějakou pozitivní *funkci pro celek; 3. postulát funkcionální nepostradatelnosti a objektivní účelnosti sociokulturních jevů, založený na předpokladu, že každá významná životní *funkce je nezastupitelnou a neoddělitelnou součástí sociálního systému.

Dílo Bronislawa Malinowského a Alfreda Reginalda Radcliffe-Browna představuje dvě paralelní linie výzkumu sociokulturní reality: funkcionalistickou, již reprezentuje Bronisław Malinowski, a strukturálně funkcionalistickou, jejíž základy položil svým dílem Alfred Reginald Radcliffe-Brown.

Malinowski své *názory shrnul zejména v práci *A Scientific Theory of Culture* (1944, česky: *Vědecká teorie kultury*. Brno: Krajské kulturní středisko, 1968). Stanovil tři *typy (úrovně) potřeb, *univerzální pro každou společnost: základní (biologické) potřeby, potřeby instrumentální (*sekundární) a potřeby symbolické a integrativní (kultura), přičemž *primární jsou potřeby biologické. Uspokojování se děje prostřednictvím organizovaných činností, které se sdružují v celé systémy – instituce. Malinowski se jako

jeden z prvních zabýval kategorií instituce, a to pro potřeby společenských věd vůbec. Kultura je podle jeho názoru složena z částečně autonomních a částečně koordinovaných institucí. Funkcionální analýza vychází z *hypotézy, že pro existenci každé instituce jsou nezbytné tyto základní prvky: *charta, personál, *normy a pravidla, hmotné zařízení, aktivita a *funkce.

Pojem funkce zavedl Malinowski jako klíčovou kategorií. Vidí v ní integrovaný výsledek činnosti, vyjadřující objektivní roli, jakou instituce hraje v kulturním systému. Každá instituce uspokojuje ve své vlastní sféře určitou oblast potřeb a všechny instituce dohromady vytvářejí vnitřně integrovaný systém – kulturu. Mezi integrační principy kultury Malinowski zahrnuje: 1. systémy pokrevnosti a *příbuzenství; 2. sociální zájmy vyplývající z územního seskupení, sousedství a možnosti kooperace; 3. fyziologické rozdíly dané růzností pohlaví, věku, tělesných znaků; 4. pracovní a profesní schopnosti a dovednosti; 5. sociální pozice založené na *hodnotách nebo příslušnosti k dobrovolným sdružením; 6. používání síly v politických organizacích.

Radcliffe-Brown považoval *sociální antropologii za „přírodní vědu o společnosti“. V celém jeho pojetí sociální antropologie se odráží *inspiratione biologickými modely. Na rozdíl od tradiční *etnologie, která používala spíše historické metody, propagoval komparativní metodu k zachycení funkcionálních vazeb mezi různými sociokulturními jevy a studium jejich role ve vztahu k sociální *struktuře a prostředku *integrace společnosti. Pojmu sociální struktura jako analytické kategorie použil Radcliffe-Brown už ve 20. letech při výzkumech *příbuzenství australských domorodců, dále s ním zacházel v teoretických statích z let 1930–1940. Sociální strukturu chápal jako systém vztahů mezi lidmi, vymezený a kontrolovaný prostřednictvím institucí. Lidské *zvyky a *obyčeje se podle jeho názoru nedají pochopit studiem jich samých, ale *analýzou jejich funkce ve vztahu k sociální struktuře. Za předmět strukturálně funkcionální analýzy nepovažuje studium funkce samotné, nýbrž jejího přínosu k uchování sociální stability, soudržnosti a *solidarity. V 30. letech sílila tendence k rozšíření funkcionální analýzy o historickou perspektivu a výrazně se projevila zejména v pracích Radcliffe-Brownova nástupce na Oxfordské univerzitě Edwarda Evana *Evans-Pritcharda, který se v 50. letech 20. století přiklonil k pojetí *antropologie jako humanitní disciplíny. Od studia funkcí institucí přešel k analýze jejich vnitřního účelu a smyslu pro jednotlivé členy společnosti.

strukturalismus (z latiny: *strūctūra*, „stavba, konstrukce, zdivo; složení, struktura“):

1. filozofický a vědecký směr, jehož cílem je výzkum *struktury objektů při důrazu na prioritu celku vůči částem a zkoumání vztahů mezi prvky daného systému; vznikl počátkem 20. století jako reakce na plochý *evolucionismus pozitivistického ražení. Odhlíží od obsahových odlišností a studuje podobnost struktur, umožňuje jistou matematizaci například jazykových, společenských a jiných pravidel. Vznikl nejdříve v *jazykovědě (Ferdinand de *Saussure [1857–1913]) a v literární vědě (Jan Mukařovský [1891–1975]), ve filozofii byl blízký Michelu *Foucaultovi aj.

Díky Claudu *Lévi-Strausovi se v polovině 20. století strukturalismus prosadil jako paradigma v *sociokulturní antropologii a *etnologii, uvažující kulturu (v lidském myšlení je zabudován *dualismus a *reciprocita a ty se projevují v *institucích kultury) a *společnost jako soubor znakových systémů určených skrytými *univerzálními strukturami (*strukturální antropologie). Ty mají samy charakter systémů a změna jednoho prvku v systému vede k změnám dalších prvků. Strukturalismus studuje též charakter změny, kterou lze i předvídat, a její pravidla. Ve srovnání s evolucionismem a *difuzionismem zdůrazňuje vztahy před prvky daného systému, a proto přístup synchronní před přístupem diachronním.

Strukturalismus tak ještě více než *funkcionalismus představuje obecnou orientaci společnou většině humanitních věd a navazující na obdobná pojetí i matematiky a věd přírodních (psychologie – Jacques *Lacan a Jean *Piaget, sémiologie – Roland Barthes, poetika – Jurij M. Lotman, *filozofie a *historie – Michel Foucault, sociální a politická teorie – Louis *Althusser, dějiny umění – Pierre Francastel, *antropologie a *etnologie – Claude Lévi-Strauss atd.). Přitom jediná podobnost strukturalistů spočívá – řečeno s nadsázkou –, že většina z nich se za strukturalisty nepovažuje. Proto také jeho výklad musí být jen schematický.

Vychází se z toho (vezmeme si za model *názory Clauda Lévi-Strausse), že jednotlivé druhy lidské činnosti představují komunikační systémy a každý z nich je podřízen jisté, na lidském *vědomí nezávislé struktuře. Struktura není chápána jako popis vnějších viditelných souvislostí (jako jsou stálé a opakovatelné vlastnosti systému, jak jej pojímá například funkcionalismus), ale je brána jako model systému, na něj však bezprostředně nepřevoditelný. Model je tvořen obvykle jako soubor binárních *opozic (*konstitutivních elementů). Historie popisu jejich prostřednictvím sahá až do mytických časů a právě při jejich studiu je znovu objevována zejména *Durkheimovou školou. Díky komplementaritě a univerzalitě spjatých vždy jednou opozicí (například: lehký/těžký) je dán jednoduchý princip třídění. Uvažujeme-li těchto opozic více, lze sestavit třídění velmi minuciózní a díky univerzalitě pojmů i velmi

úplné (návaznost na *Platónův způsob klasifikace včetně ontologických důsledků). Až potud nejsou binární opozice přínosem a strukturalismus sám nepředstavují. Rozhodující je to, aby tento soubor opozic adekvátně popisoval vybraný systém a nejen jej, ale všechny možné obdobné systémy, asi tak, jako Mendělejevova tabulka shrnuje možné atomy; „(...) mohli bychom zkonstruovat jakousi periodickou tabulku, obdobnou tabulce chemických prvků, v níž by všechny skutečné nebo i jen možné *obyčeje figurovaly seskupeny v určité skupiny: zbývalo by pak jen rozpoznat, které z nich ta či ona společnost přijala za své,“ uvádí Lévi-Strauss. Claude Lévi-Strauss byl hluboce ovlivněn především Ernstem *Cassirerem a jeho filozofií symbolických forem (1925). Modely by měly mít ještě další vlastnost, a sice srovnatelnost s modely jiných systémů, a to především na základě transformačních pravidel umožňujících vzájemné přechody. Cílem je zdůvodnění konečné teze, že „nepřeberný vývoj dějin uvádí do pohybu omezený počet strukturních kombinací“ (Lévi-Strauss) a poznání pravidel všech druhů „výměnných her“, ať již patří pod kulturu nebo *přírodu. Jurij Nikolajevič Tynjanov a Roman *Jakobson v roce 1928 předpokládají, že „historie systému je sama sobě systémem“. Mnohem konkrétněji chápe strukturu například pražský strukturalismus (Jan Mukařovský), kde struktura není vlastností věcí, ani individuálních stavů vědomí, ale je záležitostí společenského stavu vědomí.

Claude Lévi-Strauss podal strukturální *analýzu zejména příbuzenských struktur (1949), struktur *mýtů (*Mythologiques* od roku 1964) a „primitivního“ myšlení vůbec (1962). Vychází zejména z prací Cassirerových, Durkheimových, *Jungových a *Kroeberových. Východiskem strukturální analýzy mýtů jsou mu základní konstitutivní „mytémy“, s jejichž pomocí jsou mytické motivy zredukovány na malý počet schémat, která zase podléhají permutačním pravidlům. Předpokládá, že pohádky lze sledovat obdobně a že jsou založeny na opozicích slabších, než jsou opozice mýtů (kosmologické, metafyzické, přírodní), ale lokálních, sociálních nebo morálních a s větší možností permutací. Jejich původ klade do *neolitu.

Také pražský strukturalismus zaměřil svou pozornost na folklor (Pjotr Grigorjevič *Bogatyřov, Roman Jakobson, Jan Mukařovský), jeho *genezi a *funkce. „Geneze folklorního uměleckého výtvoru tedy počíná seskupováním tradičních motivů a formulí. (...) A vznik lidového uměleckého díla je jen na začátku uměleckého procesu stálých obměn, dějících se přeskupováním, přibýváním a ubýváním detailů. Tyto detaily jsou základními významovými jednotkami kontextu folklorního uměleckého díla,“ uvádí Jan Mukařovský. Bogatyřov předpokládá – dlouho před Lévi-Straussem –, že „rozmanitost fonologických a

morfologických struktur je omezena a lze ji zredukovat na poměrně malý počet základních typů“.

Ruská sémasiologická škola při studiu folklorních textů dosáhla pronikavých úspěchů. Pionýrskou práci – a to ve světovém měřítku – zahájil Vladimir Jakovlevič Propp v roce 1928 hlubokou formální analýzou pohádek. Inspirován *Goethovou morfologií sestavil schéma jakési ideální pohádky, jejímiž obměnami jsou jednotlivé konkrétní pohádky. *Interpretaci Proppova schématu prostředky moderní *logiky provedli Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov a Vladimir Nikolajevič Toporov v roce 1963. Za předmět *etnografie (a *kulturní antropologie) má Propp rané formy materiálního života i sociální organizace a folklor je mu prehistorickou literaturou (1976). Folklorní útvary fungují jako *paradigmata, podle nichž se lidé orientují při reprodukci i sestavování dalších textů. Později se Propp zaměřil na obsah a historickou analýzu (1946, 1963). Byl přesvědčen o stadiálnosti vývoje a konstatoval, že *Morganovy a *Engelsovy myšlenky nebyly dosud propracovány, ani dovedeny do konce. Vývojovou řadu tvoří *rituální obřady (především *totemistické a *iniciační), mýty a pohádky. Epos vzniká již před počátky *státu. Doba vzniku je určována na základě projevů *animismu, zoomorfně-antropologických jevů, rodinných vztahů, slovníku reálií. Propp rovněž zkoumal způsob folklorního podání. Tak folklorní *čas neexistuje samostatně. Je dán pouze skutky hrdinů. Sám o sobě nevystupuje ani prostor, „tak chodí slepci od předmětu k předmětu“, prostor je dán jen ten, ve kterém je právě hlavní hrdina. Více dějů současných na různých místech není možných. Každá osoba existuje jen z hlediska děje a to děje fyzického, bez *psychologie. Proto také hrdinové jsou reprezentanty vlastností. Prvotní je děj, příčiny jsou *sekundární, logika je možná, ale ne nutná. Motivace činů se rozpracovává později a může proto sloužit jako indikátor stáří. Na základě toho může konstatovat, že v systému primitivního myšlení není příčinných vztahů, ani abstraktních pojmů, že existuje jiné pojetí času, prostoru, objektu, subjektu, reality, zkrátka jiné vidění věcí.

Podtržením významu rituálu sdílí Propp obdobnou pozici s jinak orientovanými směry bádání. Je to jednak ritualistická škola (Arnold van *Gennep, cambridgeská škola: J. E. Harrison – 1903, F. R. S. Raglan – 1936 a mnoho dalších). Ernst Cassirer postuloval v roce 1925 rovněž prioritu rituálu. *Mytologie mu představuje autonomní symbolickou formu kultury, tak jak jsou jimi ještě jazyk a umění. Na něho navazují práce A. F. Loseva (1930), W. M. Urbana (1939) a Susanne Langerové (1951). Losev ztotožňuje *kámen, *lov, *magii a *patriarchát a podle toho člení vývoj mýtů. Mircea *Eliade v roce 1947 a později pojímá mýty v souvislosti s rituály jako vědomé opakování paradigmatických gest, která mají za účel sjednocení s transcendentnem. Stálý souboj *sakračního a *profánního, strach před historií a

cyklická regenerace jsou jeho základními tématy. Na základě Proppovy práce z roku 1928, byť s mnohaletým zpožděním, bylo zahájeno systematické studium struktury nejen folkloru, ale i textů, zejména narativních (C. Brémond, A. Dundes, Algirdas Jules Greimas, C. Chabrol, Edmund Ronald *Leach, Jurij M. Lotman, Pierre Maranda, Tzvetan *Todorov a další). T. V. Sisjan zkoumal v roce 1975 pohádky z hlediska lexikografického, a to podle jednotlivých *sémantických polí (kosmologické, prostorové, časové, osobní, předmětové); podobně sestavují fond reálií Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov a Vladimir Nikolajevič (1974), a tak lze na základě akcí, situací, postav, postojů a reálií skládat obraz archaického „přirozeného“ *světa. Na reáliích můžeme sledovat i konkrétní události. Tak například okřídlený kůň znamená to, že se kultovní role přenesla z ptáka na koně a že tedy *kůň začal být domestikován. Stejní autoři vypreparovali invariantní podobu základního indoevropského mýtu.

Strukturální analýzu mýtu provedl především Eleazar Moisejevič Meletinskij (1975). K. V. Čistov ztotožnil epochu formování jazyka a budování folkloru a určil ji na dobu 100 000 až 13 000 let př. n. l. Na základě společných motivů je sledována *migrace (například motiv dítěte nemajícího otce je společný pro Evropu, Asii, Ameriku, Austrálii a *Oceánii). Nový obor představuje takzvaná lidová taxonomie (*folktaxonomie, anglicky: *folktaxonomy*), zkoumající taxonomické systémy archaické a lidové. Ty jsou obvykle založeny na podvojném dělení. Studium lidové taxonomie umožňuje poznat původní představy o přírodě, společnosti a způsob, jak jsou budovány (Brent *Berlin, Harold C. *Conklin).

Studium základních sémantických jednotek zahájil M. Parry v roce 1928 a A. B. Lord (1964). Vychází se z pojmu „formule“ jako základní jednotky epického jazyka (formule = klišé). Tak celý obrovský epos **Mahabháráty* je z pětasedmdesáti procent složen jen z nich, počet formulí může sloužit jako pomocná datovací *metoda. Systematické studium klišé provedl G. L. Permjakov (1970, 1975). Za ně považoval ustálená spojení slov od přísloví a hádanek, na která potom navazují vyšší útvary, jako jsou bajky a pohádky. Klišé je mu po obsahové stránce znakem typické životní situace. Všechna přísloví se mu podařilo podříditi čtyřem základním logicko-sémiologickým invariantám, které mu reprodukuji současně jednotlivé typy situací. Sjednocuje se tak model objektu, model světa a model klišé pod jednou strukturou;

2. [biologie], směr, který pronikl do *biologie na konci 80. let 20. století (biologický strukturalismus). Jeho přívrženci založili roku 1986 na konferenci v Ósace strukturalistickou společnost a začali vydávat časopis *Rivista di Biologia*. Strukturalisté od počátku vystupovali proti *darwinismu a *neodarwinismu; kritizují především koncept *přirozeného výběru –

naopak evoluce podle nich probíhá víceméně automaticky, na základě strukturních *zákonitostí živých soustav. Jejich metodologický aparát je směsí postmoderního pluralismu, *holistické filozofie, teorie chaosu, fraktální geometrie či Prigoginových disipačních struktur. Čelným představitelem biologického strukturalismu je švédský cytogenetik italského původu Antonio Lima-de-Faria, který svoje myšlenky formuloval v knize *Evolution without Selection: Form and Function by Autoevolution* (Evoluce bez selekce: Forma a funkce autoevolucí) z roku 1988. V ní mimo jiné tvrdí, že *neodarwinismus není vědeckou teorií, ale naopak je překážkou objevení mechanismů *evoluce nebo že *selekce musí být z evoluční teorie vykázána. K tomu dodává: „Selekci nelze zvážít, uskladnit nebo nalít do zkumavky.“ Vznik velryby z jelena je podle něj možný „chemickou manipulací a pomocí série relativně rychlých kroků“. Jako *hnutí je však biologický strukturalismus velmi heterogenní, takže se můžeme setkat s různými postoji, od poměrně racionálních až po mystické, a jeho vliv na vývoj *evoluční biologie je zanedbatelný.

Ósacké hnutí by nemělo být zaměňováno s názorem, že selekce nemůže vysvětlit vznik všech znaků organismů (toto přesvědčení, které zastával například i Alfred R. *Wallace, se někdy označuje jako panselkcionismus) a že evoluci ovlivňují i různá vnitřní, zejména vývojová omezení (anglicky: *constraints*). Proto vznik některých struktur (například křídla andělů nebo pegasa) z biologického hlediska prostě není možný (v této souvislosti se traduje i bonmot známého evolučního biologa Johna B. S. Haldanea, který prohlásil, že vznik andělů je nemožný především kvůli *morálním* omezením člověka). Někteří autoři (u nás například Jaroslav Flegr) tento – v současné evoluční biologii převládající – názor rovněž označují za strukturalismus.

antropologie, strukturálně-funkcionální (z latiny: *strūctūra*, „stavba, konstrukce, zdivo; složení, struktura“ a *fungor*, „být činný, vykonávat; provádět, zastávat, spravovat“), směr v *sociální antropologii, jehož výchozím bodem je chápání *kultury jako nadbiologického, specificky lidského adaptačního mechanismu, který *člověku umožňuje čelit specifickým problémům, s nimiž se setkává v okolním prostředí při uspokojování svých potřeb, a jako integrované *totality a seberegulujícího *systému, v němž jsou všechny jednotlivé prvky na sobě vzájemně závislé.

U zrodu stál britský antropolog Alfred Reginald *Radcliffe-Brown, jenž hájil představu sociální antropologie jako „přírodní vědy o společnosti“ provádějící jednak morfologickou *analýzu – tedy vymezení, srovnávání a klasifikaci různých strukturálních systémů a jednak sociálně-fyziologické zkoumání, které směřuje k objasnění toho, jak jednotlivé

struktury fungují. Hlavním problémem tohoto přístupu se ukázala být jeho ahistoričnost, neschopnost uspokojivě vysvětlit fenomén *kulturní změny.

antropologie, strukturální (z latiny: *strūctūra*, „stavba, konstrukce, zdivo; složení, struktura“), směr v *sociokulturní antropologii, jehož základním paradigmatem je *strukturalismus, preferující *analýzu sociokulturních entit v synchronní perspektivě. Zakladatelem strukturální antropologie je francouzský antropolog Claude *Lévi-Strauss. Osobitým způsobem navázal na tradice evropského myšlení, které založili ve *filozofii Jean-Jacques *Rousseau, Karl *Marx, Ernst *Cassirer, v *psychologii Sigmund *Freud, v *sociologii Auguste *Comte, Émile *Durkheim, Marcel *Mauss a v *lingvistice Ferdinand de *Saussure, Roman *Jakobson, Nikolaj Sergejevič Trubeckoj. Lévi-Strauss vidí jako hlavní cíl strukturální antropologie odhalení *univerzálních struktur (infrastruktur) sloužících usměrnění, koordinaci a regulaci lidské činnosti, skrytých pod kulturní rozmanitostí kategorie. K pronikání do univerzální infrastruktury slouží „sociální struktury“, jež jsou východiskem k výstavbě strukturálních modelů. Modely mohou být mechanické nebo statické. Mechanických používá především etnologie a *sociologie v synchronní perspektivě, statických *historie a *etnografie v diachronní perspektivě. Strukturální analýza hledá podle Lévi-Strausse prvky, které tvoří zkoumaný *sociokulturní systém, a vyčleňuje jejich vzájemné vztahy. Při této operaci převádí empirické poznatky ve znaky. Při řešení problému převodu faktů na znaky se Lévi-Strauss inspiroval teorií binárních protikladů tak, jak ji rozpracovala moderní lingvistika. Vyšel z faktu, že prvek systému nemá sám o sobě žádný smysl, ale nabývá jej tím, že vystupuje v opozici k jiným prvkům. Tato *opozice se stává kódem, který umožní odhalit významy zkoumané struktury. Vychází přitom z *hypotézy, že myšlení v *binárních kontrastech představuje univerzální mechanismus vlastní celému lidstvu. Ústřední opozicí, o kterou se Lévi-Strauss ve svých analýzách opírá, je „příroda – kultura“.

Myšlenky Lévi-Strausovy strukturální antropologie překročily hranice *antropologie a etnologie do sociologie, psychologie, literární vědy i obecné uměnovědy. Osobitou *variantu strukturálně orientovaných výzkumů dějin *kultury vypracovali také francouzští historici seskupení kolem Fernanda *Braudela (1902–1985), tzv. škola *Annales (L'École des Annales). V americké *kulturní antropologii zapůsobily práce Lévi-Strausse především na představitele *nové etnografie. Britští sociální antropologové, kteří vycházejí z tradic strukturálního funkcionalismu Alfreda Reginalda *Radcliffe-Browna, studují sociální struktury jako empirickou realitu a od francouzské *verze se distancují, včetně příznivce a

propagátora Lévi-Straussova strukturalismu ve Velké Británii Edmunda RONALDA *Leache. Významným centrem strukturálně orientovaných výzkumů se stalo také Holandsko, kde sociální antropologové originálně spojili vlastní etnologickou výzkumnou tradici s francouzským modelem strukturální antropologie.

V 70. a 80. letech 20. století se strukturální antropologie značně diferencuje. Část zastánců *strukturalismu přešla k sémioticky a hermeneuticky orientované antropologii nebo k neomarxismu. Charakteristickým rysem současné „poststrukturální antropologie“ je široké využívání sémiotického přístupu k studiu kultury, což ji přibližuje k *symbolické antropologii Clifforda *Geertze a Victora Wittera *Turnera. V centru zájmu amerických strukturálně orientovaných antropologů (Fadwa El Guindi, Elli Kōngäs-Maranda, Pierre Maranda, Ino Rossi aj.) zůstává výzkum kulturních jevů v *kontextu sociální struktury s důrazem na studium *logiky pravidel a principů *klasifikace, které organizují a determinují sociokulturní realitu.

Lévi-Strauss, Claude (28. 11. 1908, Brusel, Belgie – 30. 10. 2009, Paříž, Francie), francouzský antropolog, etnolog, amerikanista; zakladatel *strukturální antropologie (*strukturalismus) a jedna z nejvýraznějších osobností francouzského poválečného myšlení a kultury, která měla značný vliv na vývoj moderních věd o člověku. Ve srovnávací perspektivě zkoumal rozličné kulturní jevy a formy (*příbuzenství, *mýty, *umění, *klasifikace), hledaje mezi nimi *univerzální principy fungování lidské mysli a lidského konání; rovněž se věnoval rozpracování metodologie a teorie antropologického výzkumu člověka a kultury.

V letech 1927 až 1932 studoval na Sorbonně práva a filozofii, poté dva roky vyučoval na provinčních lyceích v Mont-de-Marsan a v Laonu; vrátil se do Paříže, aby pokračoval v postgraduálních studiích *sociologie. V roce 1935 odešel na doporučení Celestina Bouglé (1870–1940) do brazilského São Paula, kde na nově založené *univerzitě přednášel sociologii a začal se věnovat terénnímu výzkumu mezi *indiánskými *kmeny v Mato Grosso v západní Brazílii. V roce 1938 získal finanční podporu od francouzské *vlády pro realizaci dlouhodobého výzkumu v severozápadní Brazílii při hranicích s Bolívií, kde studoval Ňambikváry a Tupí-Kavahíby. Po porážce Francie emigroval do Spojených států amerických, kde působil na New School of Social Research v New Yorku, a setkal se s představiteli americké *kulturní antropologie; značný význam mělo seznámení s bývalým členem *Pražského lingvistického kroužku, ruským lingvistou Romanem *Jakobsonem, který mu přiblížil strukturální teorii v *jazykovědě. V letech 1945 až 1947 Lévi-Strauss zastával postavení kulturního rady francouzského velvyslanectví ve Washingtonu, avšak poté se vrátil do Francie, kde na Sorbonně obhájil dizertační práci *Les structures élémentaires de la parenté*

(Elementární struktury příbuzenství) a v roce 1948 získal doktorát. Působil jako kurátor v Musée de l'Homme, stál v čele oddělení sociální antropologie na École Pratique des Hautes Études a roku 1959 vstoupil do Collège de France, v níž působil až do svého penzionování v roce 1982 (v roce 2007 však stále ještě pracoval ve své laboratoři). V roce 1973 byl zvolen členem Académie Française.

Claude Lévi-Strauss zasvětil většinu svého života hledání struktur lidského nevědomí, které tvarují formy kulturního života. Základní stavební kameny své teorie čerpal z americké kulturní antropologie, *Durkheimovy a *Maussovy sociologie a strukturální jazykovědy Pražského lingvistického kroužku. Mezi své intelektuální vzory zařadil Claude Lévi-Strauss rovněž Jeana Jacquese *Rousseaua, Karla *Marxe a Sigmunda *Freuda. Za základní omyl tradiční *antropologie považuje skutečnost, že se zabývala termíny, a nikoli vztahy mezi nimi. Antropologie stejně jako jazykověda nesmí setrvávat na povrchu společenského života, ale musí se soustředit na „nevědomé základy“, na nichž onen společenský život (a *jazyk) spočívá. Jejím cílem musí být *langue* („jazyk“) celé kultury, který se sleduje prostřednictvím *parole* („řeči“). Uchopit „super-racionální“ společenského života, ve kterém by se rozplynuly rozdíly nejen mezi smyslovým a racionálním, prelogickým a logickým, ale i mezi „divošským“ a „civilizovaným“, umožní podle Lévi-Strausse strukturalismus, analyzující kulturu na hlubší úrovni abstrakce jako strukturu vzájemných vztahů.

Lévi-Strauss se pokusil dokázat, že různé složky sociálního a kulturního chování, *obřady, *rituály, *příbuzenské vztahy, *manželské právo, způsoby přípravy jídla či *totemické systémy netvoří izolované entity, ale jsou konstituovány na základě kontrastivních vztahů, takže vytvářejí struktury analogické fonologické struktuře jazyka. Lévi-Strauss se věnoval *analýze především tří specifických systémů, v nichž se odráží povaha celé kultury a které mohou být vytvořeny „identickými strukturami nevědomí“: příbuzenským systémům, mýtům a myšlení „přírodních národů“. Příbuzenství připodobnil k jazyku v tom smyslu, že stejně jako jazyk představuje strukturovaný a strukturující systém znaků, jejichž povaha je symbolická, seberegulující a soběstačná, a mimo své hranice nevyžaduje žádný odkaz ke skutečnosti nebo přirozenosti, který by jeho postupy ospravedlnil. Tak jako Marcel Mauss pokládal Claude Lévi-Strauss *směnu za *primární *akt ustavující lidskou společnost; tvrdil, že pojem směny můžeme považovat za společný denominátor veškeré lidské aktivity, protože lidská společnost je tvořena systémem směny, operující na třech rovinách *komunikace: 1. výměna zpráv, konstituující jazyk, 2. výměna žen, vytvářející příbuzenský systém (kinship), 3. výměna zboží, zakládající ekonomickou aktivitu. K těmto rovinám připojil i čtvrtý typ komunikace – genů mezi jednotlivými genotypy. Při studiu *mytologie přírodních národů

vyšel původně ze strukturalistického modelu jazyka, ale od roku 1964 považoval za vhodnější model pro pochopení mýtu hudbu.

Důležitou součástí Lévi-Straussova díla byly studie věnované myšlení přírodních národů. Popíral existenci kvalitativních rozdílů ve způsobu, jakým posuzuje realitu archaická a moderní společnost. Pokusil se dokázat, že „primitivní“ logika „chladných“ přírodních národů je schopná generalizovat, klasifikovat a analyzovat stejným způsobem jako logické myšlení „horké“ moderní civilizace. Odlišnost spočívá pouze ve skutečnosti, že logika „předdějinného“ člověka pracuje se smyslově konkrétními pojmy a je spojená s bezprostředními pocity. Lévi-Strauss vymezil pojem **bricolage* jako označení archaického způsobu myšlení, jehož produktem jsou klasifikační systémy pracující s různými přírodními a sociálními fenomény.

Lévi-Strauss byl velmi produktivním autorem a počet jeho odborných publikací a knih je impozantní, náleží mezi ně *La vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara* (Rodinný a společenský život indiánů Nambikvára, 1948), *Les structures élémentaires de la parenté* (Elementární struktury příbuzenství, 1949), *Race et histoire* (1952, česky: *Rasa a dějiny*, 1999), *Tristes tropiques* (1955, česky: *Smutné tropy*, 1966), *Anthropologie structurale* (1958, česky: *Strukturální antropologie*, 2006), *Le totémisme aujourd'hui* (1956, česky: *Totemismus dnes*, 2001), *La pensée sauvage* (Myšlení divochů, 1962, česky: *Myšlení přírodních národů*, 1971, 1996), *Les mythologiques: Le cru et le cuit* (1964, česky: *Mythologica: Syrové a vařené*, 2006), *Les mythologiques: Du miel aux cendres* (1966, česky: *Mythologica: Od medu k popelu*, 2006), *Les mythologiques: L'origine des manières de table* (1968, česky: *Mythologica: Původ stolničení*, 2008), *Les mythologiques: L'homme nu* (1971, česky: *Mythologica: Nahý člověk*, 2009), *Anthropologie structurale deux* (1973, česky: *Strukturální antropologie – dvě*, 2007), *La voie des masques* (1975, česky: *Cesta masek*, 1996), *Le regard éloigné* (Vzdálený pohled, 1983), *La potière jalouse* (Žárlivá hrnčířka, 1985), *Histoire de lynx* (1991, česky: *Příběh rysa*, 1995), *Regarder, écouter, lire* (Dívat se, poslouchat, číst, 1993).

antropologie, symbolická (z řečtiny: *symbolon*, „znamení, znak, signál“), subdisciplína *kulturní antropologie uvažující a zkoumající *kulturu jako *systém *symbolů a významů, které je nezbytné dešifrovat a interpretovat jako sémiotický „text“. Rozvíjí se zejména od 70. let 20. století, kdy její základy položil americký antropolog David *Schneider (1918–1995), jenž považoval kulturu za ucelený systém významů a symbolů, který je potřeba zkoumat jako celek, aniž bychom ho dělili na části spojené s různými aspekty sociální organizace, jako jsou *ekonomie, *politika, *příbuzenství, *náboženství ad. Na utváření sémiotických teorií kultury

v *antropologii měly vliv moderní *lingvistika (zejména práce Romana *Jakobsona a Kennetha L. *Pika), rozvoj sémiotiky, *teorie informace a obecné teorie systémů. Ve Francii vytvořil koncepci kultury jako symbolického systému Louis Dumont (1911–1998), ve Velké Británii Victor Witter *Turner a Mary *Douglasová, v USA Clifford *Geertz a David M. Schneider.

Současnou symbolickou antropologii reprezentuje Clifford Geertz. V *analogii s kybernetickými programy chápe kulturu jako soubor mechanismů, plánů, pravidel, instrukcí. „Symbol“ definuje Geertz jako jakýkoliv *objekt, *akt nebo *událost sloužící přenosu myšlenek nebo významů. Prostřednictvím symbolů se naše *hodnoty stávají trvalými a snadno komunikovatelnými. Symboly jsou vnějším zdrojem informací, který umožňuje člověku chápat a organizovat *fyzický a *sociální svět. K předním představitelům symbolické antropologie patří také Victor Witter Turner, který při studiu symbolických systémů věnoval pozornost formálním aspektům symbolické *komunikace. Svě první výzkumy, věnované antropologické *analýze významu *symbolů v afrických *rituálech, prováděl metodou *zúčastněného pozorování a rozhovoru a postupoval od zjištění významu symbolů k vymezení vztahů mezi jednotlivými symboly navzájem a mezi symboly a jejich referenty.

Symbolická antropologie dnes převzala inspirující roli, kterou hrála v 60. letech *strukturální antropologie. Svým zájmem o sémiotickou analýzu kultury a důrazem na studium sociální komunikace v různých společnostech má blízko k *etnografii řeči.

Schneider, David M. (11. 11. 1918, New York, USA – 30. 10. 1995, Santa Cruz, California, USA), americký antropolog. Zabýval se zejména problematikou *příbuzenství, rozpracoval metodologii a teorii *symbolické antropologie. Z díla: *American Kinship: A Cultural Account* (Americké příbuzenství: Kulturní příčina, 1968), *A Critique of the Study of Kinship* (Kritika studia příbuzenství, 1984).

Geertz, Clifford James (23. 8. 1926, San Francisco, USA – 30. 10. 2006, Philadelphia, Pennsylvania, USA), americký antropolog; jeden z nejvýznamnějších představitelů *symbolické antropologie. Podle Geertze se lidské činy řídí *symboly a *kultura je „systémem předávaných představ vyjádřených symbolickými formami, jejichž prostřednictvím lidé komunikují, uchovávají a rozvíjejí své poznání o *světě a o svém přístupu k němu“. Člověka považuje za tvora ve své existenci zcela odkázaného na symboly, jichž je sám tvůrcem. Úlohou kultury je podle něho dávat světu význam a činit jej srozumitelným. Role antropologa pak spočívá ve snaze interpretovat ústřední symboly každé kultury, a tak ji představit v její smysluplnosti.

Prováděl rozsáhlé výzkumy v jihovýchodní Asii a v severní Africe a svým dílem významně přispěl k rozvoji na poli sociální a kulturní teorie, rovněž jeho orientace na konceptuální rámce, v nichž různí lidé žijí své životy, zůstává inspirující; v některých studiích anticipoval *postmoderní antropologii. Geertz se zabýval především *náboženstvím, zejména *islámem, obchodem na tržišťích, ekonomickým vývojem, tradičními politickými strukturami, vesnickým a rodinným životem. Proslul výzkumem a interpretací *kohoutích zápasů na indonéském ostrově Bali, které jsou podle něho symbolickou odpovědí místních domorodců na *agresi a rivalitu skrytou pod povrchem balijské kultury (*Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight* [Zákeřná hra: Poznámky ke kohoutím zápasům na Bali], 1972). V posledním období se též věnoval problematice etnické *diverzity a jejích implikací pro současný svět. Z díla: *The Religion of Java* (Náboženství Jávy, 1960), *Agricultural Involution: The Process of Ecological Change in Indonesia* (Komplikované zemědělství: Proces ekologických změn v Indonésii, 1963), *The Social History of an Indonesian Town* (Sociální historie indonéského města, 1965), *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia* (Pozorování islámu: Vývoj náboženství v Maroku a Indonésii, 1968), *The Interpretation of Cultures* (1973, česky: *Interpretace kultur: Vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000), *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali* (Negara: Divadelní stát devatenáctého století na Bali, 1980), *Works and Lives: The Anthropologist as Author* (Díla a životy: Antropolog jako spisovatel, 1988).

Turner, Victor Witter (28. 5. 1920, Glasgow, Skotsko – 18. 12. 1983, Charlottesville, Virginia, USA), americký antropolog britského původu; jeden ze zakladatelů a nejvýznamnějších představitelů *symbolické antropologie a *politické antropologie. Získal bakalářský diplom z *antropologie na University College v Londýně, a poté pokračoval v postgraduálním studiu pod vedením Maxe *Gluckmana na Manchesterské univerzitě. Díky podpoře Maxe Gluckmana získal stipendium Rhodes-Livingstone Institute, které mu umožnilo v letech 1950 až 1954 realizovat rozsáhlý terénní výzkum kmene Ndembu, v severozápadní Rhodesii (pozdější Zambie). Turner si uvědomil, že přístup britské funkcionalistické školy zaměřený na sociální strukturu jako harmonický organismus a na společenské mechanismy zajišťující její stabilitu k *vysvětlení ndembuské reality nepostačuje. Turnera proto oslovily teze amerického antropologa Ralpha *Lintona, který pokládal sociální systém za součást širšího kulturního *kontextu. Výzkum *rituálů, *symbolů a společenského života příslušníků kmene Ndembu přivedly Turnera k procesuální teorii;

významnou inspirací bylo nepochybně i marxistické pojetí dialektiky, jež se v poválečné době šířilo v britském intelektuálním prostředí.

Victor Turner dospěl k závěru, že povaha sociálních vztahů je dynamická, to znamená, že i ta zdánlivě nejrigidnější společenská struktura se udržuje a reprodukuje prostřednictvím neustálé *sociální interakce. V monografii *Schism and Continuity in an African Society* (Schizma a kontinuita v jedné africké společnosti, 1957) se pokusil nalézt řád nikoliv v sociální struktuře, ale v mocenském *konfliktu, který společnost nerozvrací, ale naopak potvrzuje. Klíčový pojem, jenž měl Turnerovi umožnit konceptualizovat ndembuskou sociální organizaci a hodnoty, bylo *sociální drama zahrnující postupně *porušení norem (breach)*, *krizi (crises)*, *urovnání (redress)* a *reintegraci (reintegration)*. V roce 1963 zahájil působení na Cornell University ve Spojených státech amerických.

V knihách *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual* (Prales symbolů: Aspekty ndembuského rituálu, 1967), *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (Rituální proces: Struktura a anti-struktura, 1969, česky: *Průběh rituálu*, 2004), *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society* (Dramata, pole a metafory: Symbolická akce v lidské společnosti, 1974) a v řadě studií a sborníků spojil své pojetí sociálního dramatu se schématem iniciačního rituálu podle Arnolda van *Gennepa (1873–1957), které významně rozšířil a použil jako konceptuální nástroj pro porozumění nejen archaické mentalitě v jejím celku, ale i moderní společnosti.

Od poloviny šedesátých let 20. století se věnoval rovněž problematice politické antropologie; společně s Marcem Schwartzem a Arthurem Tudenem organizoval v roce 1964 v rámci zasedání Americké antropologické asociace panel o politické antropologii a podílel se na vydání sborníku *Political Anthropology* (Politická antropologie, 1966). Setkání s Brianem Sutton-Smithem na torontském zasedání Americké antropologické asociace v roce 1972 inspirovalo Victora Turnera k studiu divadelních her. Industriální sekularizovaná společnost (*sekularizace) přeměnila tradiční religiózní liminaritu jako mateřskou půdu nových symbolů, vzorů a idejí v *liminoidní* sféru *divadla, *dramatu, *hudby, *tance a další kolektivní zábavy.

Během působení na Chicagské univerzitě a University of Virginia od konce sedmdesátých let se zabýval neurobiologickým základem rituálu. Ve svých posledních vědeckých studiích se věnoval vztahu mezi specializovanými funkcemi mozkových hemisfér a rituálními a religiózními projevy, *Jungovými archetypy a *univerzálními kulturními symboly. Společně s Eugenem d'Aquilim, jedním z editorů periodika *The Spectrum of Ritual*, a Philipem Hefnerem z Institute for Religion in an Age of Science, Victor Turner usiloval o ustavení nové vědecké disciplíny, kterou nazýval *neurosociologií*.

Douglasová, Mary (25. 3. 1921, San Remo, Itálie – 16. 5. 2007, Londýn, Anglie), britská antropoložka; představitelka *strukturální a *symbolické antropologie. Vytvořila originální koncepci, spojující východiska strukturální a symbolické antropologie, založenou na předpokladu, že *symbol získává svůj význam prostřednictvím vztahu, který zaujímá k jiným symbolům v nějaké struktuře. Mary Douglasová během *druhé světové války sloužila jako civilní pracovnice v Belgickém Kongu (Zaire). Od roku 1946 studovala pod vedením Edwarda Evans-Pritcharda *antropologii na *univerzitě v Oxfordu; doktorát získala v roce 1951. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století uskutečnila svůj první terénní výzkum u kmene Lele v Kongu. Po krátkém působení v Oxfordu v roce 1951 přednášela až do roku 1977 na University College v Londýně. Poté odešla do Spojených států amerických, kde byla zaměstnána jako vědecká pracovnice v Russel Sage Foundation v New Yorku, soukromé neziskové organizaci sponzorující výzkum v sociálních vědách. V roce 1981 se stala profesorkou humanitních věd na Northwestern University. Po dvou letech strávených v Princetonu se v roce 1988 vrátila do Velké Británie.

Mary Douglasová se obdobně jako francouzský sociolog Émile *Durkheim (1858–1917) snažila pochopit vztah mezi symbolickými klasifikačními systémy a sociálními vztahy. Byla přesvědčena, že organizace lidského vědění odráží základy sociální existence člověka. Při terénním výzkumu u kmene Lele zaznamenala, že jeho příslušníci velmi striktně oddělují předměty, chování, vztahy a potraviny, jež jsou pokládány za *nečisté (*hama*), od čistých (*buhonyi*). Nešlo o pouhá hygienická pravidla, ale o rozsáhlý a sofistikovaný symbolický klasifikační systém zahrnující náboženské i *sekulární znaky a vytvářející bipolaritu čistého a poskvrněného, lidského a zvířecího, mužského a ženského nebo domestikovaného a divokého, která organizuje sociální život. Za své východisko si zvolila ve studii *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (Čistota a nebezpečí: Analýza pojmu poskvrnění a tabu, 1966) „špínu“, která nepředstavuje jedinečný izolovaný fenomén, ale je vedlejším produktem systematické sociální aktivity a doprovodné symbolické klasifikace. Tam, kde je „špína“, je rovněž systém předpokládající řád i porušení tohoto řádu. „Špína“ tak reprezentuje podle Mary Douglasové univerzální morální symbol vyznačující hranice mezi sociálními kategoriemi. Tezi o souvislosti mezi typem *kosmologie a sociální a politickou organizací dané *kultury rozvinula v knize *Natural symbols* (Přirozené symboly) z roku 1970. Zdůraznila, že sociální angažovanost a *odpovědnost se může uskutečňovat pouze prostřednictvím příslušné symbolické a rituální formy. Společnost bez symbolického výrazu je proto nemožná. Relativizace a rozklad kosmologické klasifikace doprovází zároveň rozpad

věrohodnosti sociálních vazeb ústící do anomie. Na druhé straně čím méně je společenský život organizován, tím elementárnější jsou jeho symbolické klasifikační systémy. Podle Mary Douglasové se každé kulturní společenství snaží symbolickým jazykem udržet a legitimovat své vnitřní uspořádání a současně vymezit hranice vůči okolí, které vyjadřují její svébytnost a sebepochopení. Tyto dvě klasifikační aktivity a symbolické dimenze kultury nazývá Mary Douglasová metaforicky „mřížkou“ (*grid*) a „skupinou“ (*group*). Souhra mezi symbolickou rétorikou „mřížky“ a „skupiny“ udržuje stabilitu společenského systému. Kosmologické klasifikační systémy a kategorie se vyznačují na první pohled značnou proměnlivostí. Mary Douglasová, která se pokusila vnést do přehledu rozmanitých světových kosmologií řád, rozlišila především tři typy společností vytvářející svébytné a vzájemně odlišné kosmologické systémy: (1) *společnost se silnou mřížkou a skupinou (strong grid and group)* vyznačující se sklonem k rozvinuté *hierarchii, *klasifikaci a *holismu; (2) tzv. *malá skupina (small group)*, společnost se silnou skupinou a slabě rozvinutou mřížkou; (3) *společnost se silnou mřížkou (strong grid, tzv. Big Man system)*, která se člení na úzkou elitní individualizovanou vrstvu s hérojskými rysy (*ego-focused grid, heroic society of competing Big Men*) a na heterogenní neuspořádanou masu klientů. V knize *Risk and Culture* (Nebezpečí a kultura, 1982), kterou vydala společně s Aaronem Wildavskym, poukázala na paranoidně militantní charakter amerických environmentalistických hnutí. Mary Douglasová získala řadu čestných doktorátů a v roce 1992 jí byl udělen Řád britského impéria.